

Alicja Bartnicka
Katedra Historii Nowożytnej i Krajów Niemieckich
Instytut Historii i Archiwistyki
Wydział Nauk Historycznych UMK w Toruniu

Temat pracy doktorskiej: *Światopogląd w działaniu. Heinrich Himmler – jego wizja i rola w budowaniu aryjskiego imperium „Tysiącletniej Rzeszy”*

Przedmiotem badań w niniejszej pracy były pytania o wizję i rolę Heinricha Himmlera w procesie budowania imperium Wielkiej Rzeszy Niemieckiej oraz jego miejsce w narodowosocjalistycznych strukturach władzy. Kluczowe w tym względzie były rozważania nad tym, jak wiele światopogląd Himmlera i realizowana przez niego koncepcja miały wspólnego z linią wyznaczoną przez Adolfa Hitlera i narodowy socjalizm. W miejscach, gdzie było to możliwe, starano się każdorazowo konfrontować pomysły i działania Himmlera z poglądami Hitlera, czasami też innych dygnitarzy. Osobnym zagadnieniem poddanym dyskusji była kwestia pozycji Himmlera w narodowosocjalistycznych kręgach władzy i bardzo prawdopodobna chęć politycznego usamodzielnienia się u kresu wojny.

Pracę podzielono na cztery części: „Podbudowa – Formacja – Realizacja – Schyłek”, stanowiące pewnego rodzaju fazy w procesie kształtowania i urzeczywistniania światopoglądu Himmlera. Rozdziały wyszczególniono przy uwzględnieniu kryterium chronologicznego, a następnie dodatkowo podzielono na mniejsze części w oparciu o porządek problemowy. Tak przygotowana i zrealizowana konstrukcja umożliwiła nie tylko na wskazanie konkretnych etapów życia i działalności Heinricha Himmlera, lecz także zdefiniowanie priorytetowych dla niego w danym okresie celów, przy jednoczesnym uwzględnieniu czynników mogących mieć wpływ na ich realizację. W tym miejscu należy także zaznaczyć, że w przypadku przywoływanych wielokrotnie na kartach niniejszej pracy instytucji czy organizacji założonych bądź kierowanych przez Reichsführera SS, intencją nie było kompleksowe przedstawienie ich działalności, a jedynie czynników mogących mieć znaczenie dla wizji świata Heinricha Himmlera i jej realizacji.

Rozdział pierwszy – „Podbudowa”, skupia się na przedstawieniu elementów ideologii narodowego socjalizmu w Trzeciej Rzeszy. Wypada jednak wspomnieć, że na początku zdefiniowano istotne dla tematu pojęcia, takie jak światopogląd (*Weltanschauung*) czy ideologia, stanowiące zasadniczą oś narodowosocjalistycznej narracji. W dalszej kolejności przedłożono argumenty stanowiące o kluczowej roli światopoglądu Adolfa Hitlera dla państwa

Trzeciej Rzeszy oraz dokonano rekonstrukcji najważniejszych części składowych ideologii narodowego socjalizmu, jakimi były rasizm (nie tylko antysemityzm, lecz także antyslawizm) i koncepcja przestrzeni życiowej (*Lebensraum*). W końcowej części niniejszego rozdziału przedstawiono wykreowaną na podstawie składowych elementów narodowego socjalizmu wizję „Tysiącletniej Rzeszy Niemieckiej”, zbudowaną na odwołaniach do historii czy tradycji, przekształconą w swoisty mit.

Rozdział drugi – „Formacja”, poświęcony został analizie wczesnego etapu życia Heinricha Himmlera pod kątem czynników mogących mieć istotny wpływ dla jego kształtującego się wówczas światopoglądu. Chronologicznie część ta obejmuje lata 1900–1929, czyli od momentu narodzin w Monachium do objęcia funkcji Reichsführera SS. Jeśli chodzi o uwzględnione aspekty to przywołano w tym miejscu lata wczesnego dzieciństwa, kiedy to wpojono młodemu Heinrichowi tradycyjne wartości oraz przyzwyczajono go do skrupulatności i konsekwencji w działaniu. Następnie nawiązano do jego niezrealizowanych marzeń o wojsku, a także etapu studiów rolniczych w Monachium. Istotną częścią tego rozdziału jest szczegółowa analiza listy lektur Heinricha Himmlera, obejmująca czytane przez niego książki między 1919 a 1934 rokiem. Ten ustęp pracy koreluje zasadniczo z rozdziałem pierwszym, gdzie przywoływano czołowych myślicieli, których idee odcisnęły piętno na późniejszej narodowosocjalistycznej ideologii. Spośród przeczytanych przez Himmlera publikacji wyodrębniono przede wszystkim te, które w znaczący sposób mogły wpłynąć na kierunek jego myślenia światopoglądowego. Na kolejnych etapach analizy zadano pytanie o początki kariery politycznej Heinricha Himmlera w strukturach rodzącej się NSDAP, a następnie jego rolę i miejsce w budowaniu przyszłego imperium Trzeciej Rzeszy. Rozdział zamknięto na przełomowym dla kariery politycznej Himmlera momencie, tj. nominacji na stanowisko Reichsführera SS, która z czasem przełożyła się nie tylko na zwiększenie jego zasięgu kompetencji, ale i pozwoliła na stworzenie narzędzi niezbędnych do wdrażania polityki rasowej.

Zamierzeniem rozdziału trzeciego – „Realizacja” – było pokazanie podejmowanych przez Himmlera aktywności, mających na celu urzeczywistnienie jego światopoglądu. Ramy chronologiczne tej części obejmują lata 1929–1945, pomiędzy objęciem funkcji szefa SS, a zakończeniem II wojny światowej. Jako że działalność Himmlera koncentrowała się na konkretnych płaszczyznach, rozdział ten podzielono na partie poświęcone wyodrębnionym zagadnieniom: rozrastającej się Schutzstaffel i planach uczynienia z niej rasowej elity narodu, poglądom na kulturę oraz cywilizację teutońską i posunięciom mającym na celu germanizację

niemieckiej tożsamości, aktywności dotyczącej selekcji ludności i germanizacji ziemi po wybuchu wojny, kwestiom związanym z Waffen-SS, czyli ponadnarodową armią Reichsführera, czy poglądom rasistowskim i wynikającemu z nich zwalczaniu „wrogów krwi”. Ponadto należy dodać, że w tym rozdziale zwrócono uwagę na mogące mieć istotny wpływ na decyzje i posunięcia Reichsführera SS uwarunkowania wojenne. Suma wniosków stanowi obraz wizji przyszłego niemieckiego państwa według zamysłu Heinricha Himmlera i odzwierciedla sposoby mające doprowadzić do jej realizacji.

W rozdziale czwartym – „Schyłek”, pochylono się nad końcowym etapem II wojny światowej, kiedy to Heinrich Himmler ostatecznie zdał sobie sprawę z nieuchronnej klęski Trzeciej Rzeszy i w chaotyczny, często nawet bardzo impulsywny sposób, usiłował przeciwdziałać nadciągającemu nieodwołalnemu upadkowi niemieckiego państwa. Podstawą rozważań stały się ewentualne sojusze czy porozumienia, które zdaniem Himmlera mogły jeszcze w schyłkowym okresie wojny uchronić Niemcy przed klęską. Odwołano się zatem do jego próby wejścia w pertraktacje z aliantami zachodnimi, za pośrednictwem neutralnych państw Szwecji bądź Szwajcarii, w których na szali rozmów położono los więźniów obozów koncentracyjnych, co, w opinii Himmlera, mogło zapewnić środki na dalsze prowadzenie wojny, bądź skłonić do zawarcia korzystnego dla Trzeciej Rzeszy porozumienia. Trzeba podkreślić, że aktywność Reichsführera SS na tej płaszczyźnie odbywała się bez zgody i wiedzy władz w Berlinie, co tym samym wywoływało u niego widoczne wahania w obawie o mogące się pojawić oskarżenia dotyczące zdrady racji stanu.

Podstawę źródłową przygotowanej pracy stanowiły dokumenty archiwalne zgromadzone podczas kwerend tak w polskich, jak i zagranicznych placówkach (Archiwum Państwowe w Poznaniu, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, Bundesarchiv Koblenz, National Archives in London, Národní archiv v Praze, czy Vojenský ústřední Archiv – Vojenský historický archiv v Praze), źródła wydane drukiem czy materiały stanowiące bezpośrednią spuściznę po działalności Heinricha Himmlera w postaci periodyków i broszur szkoleniowych dla SS, policji, a w późniejszym okresie także i Waffen-SS. Osobną grupę stanowiły także dzienniki czy pamiętniki oraz pisma programowe, traktaty filozoficzne czy publikacje dotyczące kwestii związanych z ideologią narodowego socjalizmu.

Alicja Balmiche

Alicja Bartnicka
Department of Modern History and German States
Institute of History and Archival Sciences
The Nicolaus Copernicus University in Toruń

Dissertation topic: World view in action. Heinrich Himmler - his vision and role in building the Aryan empire of the Greater Germanic Reich

The research subject of this dissertation are questions about the vision and role of Heinrich Himmler in the process of building the Greater Germanic Reich empire and Himmler's place in the National Socialist power structures. Considerations of how much Himmler's world view and the concept he implemented had in common with the line set by Adolf Hitler and national socialism were of key importance. Wherever possible, efforts were made to confront Himmler's ideas and actions with those of Hitler, and other dignitaries too. Another matter discussed here was the issue of Himmler's position in the National Socialist circles of power and his highly likely desire for political independence at the end of the war.

This dissertation was divided into four parts: 'Foundations – the ideology of national socialism', 'Formation – values, inspirations and influences', 'Implementation – working in the name of ideas', 'Decline – facing the defeat'. This structure somewhat reflect phases in the process of shaping and materializing Himmler's world view. Chapters were set according to chronological criterion, and then were further divided into smaller parts based on the order of problems arising. Such structuring made it possible not only to point to specific stages of Heinrich Himmler's life and his activities at the time, but also to define his priorities in any given period, while accounting for factors that may have affected their implementation. It is also worth noting at this point that while institutions or organizations (founded or managed by the Reichsführer SS) were repeatedly referred to in this paper, the author's intention was not a comprehensive presentation of their activities, but only those aspects that could have been relevant to Heinrich Himmler's vision of the world and implementation of this vision.

The first chapter, 'Foundation...', focuses on presentation of the elements of national socialism ideology in the Third Reich. At the beginning, the relevant concepts were defined such as world view (*Weltanschauung*) or ideology constituting the fundamentals of the National Socialist narrative. Further on, arguments representing the vital role of Adolf Hitler's world view to the Third Reich were presented. Also, the most important elements constituting the

national socialism ideology - racism (not only anti-Semitism, but also anti-Slavism) and the concept of living space (*Lebensraum*) were reconstructed. The final part of this chapter presents the vision of the Great Germanic Reich based on the elements of national socialism, built on references to history or tradition, transformed into a peculiar myth.

The second chapter, 'Formation...', focuses on the analysis of early stages of Heinrich Himmler's life in terms of factors that could have had a significant impact on shaping his world view at that time. Chronologically, this part covers the years from 1900 to 1929, i.e. from Himmler's birth in Munich to him taking over the function of the SS Reichsführer. One of the aspects was Himmler's early childhood, when traditional values were instilled into young Heinrich and showed how he got accustomed to meticulous and consistent approach in the way he operated. Further reference was made to his unfulfilled dreams of the army, as well as the time of Himmler's agricultural studies in Munich. An important part of this chapter is a detailed analysis of Heinrich Himmler's reading list, including the books he read between 1919 and 1934. This passage essentially correlates with the first chapter, in which some leading thinkers are recalled and their ideas that left their mark on later national socialist ideology. From amongst the publications read by Himmler those that could have significantly influenced shaping of his world view were primarily identified. Further into the analysis, the question was raised about the beginnings of Heinrich Himmler's political career in the structures of the nascent NSDAP, and then Himmler's role and place in building the future Third Reich empire. The chapter was concluded at a crucial moment for Himmler's political career, which was his nomination for the post of Reichsführer SS, which over time translated not only into increasing range of his authority but also allowed to create the tools necessary to implement the racial policies.

The third chapter, 'Implementation...', intends to show Himmler's activities aimed at making his world view a reality. The chronological framework of this part covers the years from 1929 to 1945, between taking Himmler taking up the post of head of the SS and, the end of World War II. As Himmler's activity was focused on specific scopes, this chapter was divided into parts dedicated to particular questions: the expanding *Schutzstaffel* and plans to make it a racial elite of the nation, Himmler's views on culture and Teutonic civilization, measures aimed at further germanization of Germanic identity and values, activities for selection of population and germanization of the land after the outbreak of war, issues related to the Waffen-SS, the Reichsführer supranational army, or racist views and the resulting fight against "blood enemies." This chapter also highlights the war-related considerations that could have had a

significant impact on the decisions and moves of the Reichsführer SS. The sum of the conclusions constitutes the picture of future vision for German state according to Heinrich Himmler and it reflects the ways he tried to achieve this.

In chapter four, 'Decline...', the final stage of World War II was discussed, when Heinrich Himmler finally realized the inevitable defeat of the Third Reich and, he tried to counteract the imminent and irreversible fall of the German state in a chaotic, often very impulsive manner. Possible alliances and agreements, which according to Himmler, could have saved Germany from defeat in the final days of the war, became the basis for consideration. Thus the reference to his attempt to enter into negotiations with the Western Allies through the neutral countries of Sweden or Switzerland, in which the fate of prisoners in concentration camps was at stake. This, in Himmler's opinion, could have provided funds for continuing the war or prompted the conclusion of agreement favourable to the Third Reich. It should be stressed that the actions of the SS Reichsführer in that regard were carried out without consent and authorization from the authorities in Berlin. This clearly made Himmler hesitate for fear of being possibly accused of treason.

The main sources for this dissertation were archival documentation gathered during queries both in Polish and foreign institutions State Archives in Poznań (Archiwum Państwowe w Poznaniu), Archives of New Records in Warsaw (Archiwum Akt Nowych w Warszawie), Archives of the Institute of National Remembrance (Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej), Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, Bundesarchiv Koblenz, National Archives in London, Národní archiv v Praze, or Vojenský ústřední Archiv - Vojenský historický archiv v Praze, also sources published in print or materials constituting a direct legacy of Heinrich Himmler's activities – periodicals and training materials for the SS, police and later Waffen-SS. A separate group of sources included journals or testimonials as well as manifesto materials, philosophical treatises and publications on issues related to the ideology of national socialism.

Alicja Bałucha